

L. WACQUANT & P. BOURDIEU, *Bourdieu İçin Bir Anahtar, Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, İstanbul, 2011, İletişim Yayınları, 295 sayfa. Çev.: Nazlı Öktem. ISBN: 9750501772

Osman ÖZARSLAN*

Bazı düşünürleri diğerlerinden ayıran, onların insan, doğa, dünya ve kültür ilişkisini tikel fenomenler üzerinden ele almaları değil; fakat bu tikel fenomenleri de açıklayacak bir sistem kurmaya dönük çabalarıdır. Platon, Herodotos, Aristoteles, Kierkegaard, Marks ve Sartre gibi düşünürlere bu yüzden düşünür değil bilhassa filozof denilir. Ne var ki bu bütünsellik arayışında, talih her zaman filozofların yanında değildir. Marks'ın kapitalist dünyanın ekonomik yapısını anlamaya hasredilmiş 20 ciltlik *Kapital* planı, Walter Benjamin'in kapitalist modernitenin kültürel yapısını Paris pasajları üzerinden anlamaya çalışan *Arcade Project*'i müelliflerinin ölümü nedeniyle yarıda kalır. Fakat tek talihsizlik ölüm değildir. Genel geçer paradigma, toplumsal-siyasal ontoloji ve sıradan insanın dünyayı anlamlandırma için kullandığı epistemolojik aygıtlar ile filozofların arasındaki açığı farkı da bir başka talihsizliktir. Nietzsche'nin aklını kaybetmeden hemen önce, sahibinden dayak yiyen bir sütçü beygirine sarılıp hıçkırarak hıçkırarak ağlayacak kadar yalnız olduğunu unutmamalıyım. Dolayısıyla, ölüm kadar değil belki ama, anlaşılammamak da bir başka talihsizlik. Goethe ve Joyce frengiden ve yalnızlıktan çıldırmadılarsa bile, onların yarım asırlık çabalarının emeği olan çalışmaları baştan sona kat etmek çıldırtıcı bir entelektüel kondisyon gerektirmektedir. Benzer bir durum da, Avrupa merkezci düşüncenin, modern dünyanın epistemolojisine müdahale etme biçimi üzerine kaleme aldığı *Kelimeler ve Şeyler*'de (Foucault, Michel; *Kelimeler ve Şeyler*, İmge Yayınevi, Ankara, 1994) Foucault'un başına gelir. Foucault'nun ilk 'popüler' eseri olan bu çalışma, belirli bir süre anlaşılammayınca, Foucault, bu çalışmayı daha anlaşılır kılmak için bir tür şifre kırıcı olarak *Bilginin Arkeolojisi*'ni (Foucault, Michel; *Bilginin Arkeolojisi*, Birey Yayıncılık, İstanbul-1999) kaleme alır.

Şüphesiz ki, Bourdieu'da çağımızın gördüğü filozofların en önemli ve en zor anlaşılannardan birisi. Ne var ki, kısaca ele almaya çalışacağımız, Löic Wacquant'ın Pierre Bourdieu ile mülakatlarından ve Bourdieu'nun ölmeden önce verdiği kimi seminerlerden oluşturulan bu yapıt, aslında bu anlamda talih. Bourdieu aynı zamanda yakın arkadaşı olan Foucault'un açtığı yoldan giderek, bizim için, bu çalışma aracılığıyla, kendi sisteminin epistemolojik, metodolojik ve kavramsal bir haritasını oluşturuyor. Böylelikle bu kitap sayesinde, Bourdieu düşüncesi yalnızca yeni başlayanlar için değil, onunla profesyonel olarak ilgilenen sosyal bilim uzmanları için de daha anlaşılır hale geliyor. Fakat, kitabın yazarları daha ilk başta, bizi bu kitabın sınırları konusunda uyarıyorlar:

Bu kitap, standartlaşmış kuramsal ürün tüketicilerinin keyfini kaçırma ve Pierre Bourdieu'nun düşüncelerinin basitleştirilmiş bir halini arayan aceleci okurları hayal kırıklığına uğratma tehlikesini göze almaktadır. Bu kitap, ne onun eserlerinin bir özetini ne de sosyolojisinin sistematik bir metin yorumlamasını içermektedir... Daha mütevazı bir biçimde, Bourdieu'nün

* MA., Boğaziçi Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, osmanozarslan@gmail.com

bilimsel pratiğini yönlendiren ilkeleri açıklığa kavuşturarak eserlerinin bütünüün iç mantığına ve düzenine giden yolları açmaya çalışmaktadır (Bourdieu, P., & Wacquant, L., *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, 7).

Zaten, Husserl hörmenitiği ile Marksist diyalektiğin çatışma alanında, yapısalcı sosyoloji ile sosyal antropolojinin kesiştiği yerde, *doxa*, *habitus*, alan, düşünümsellik, *Homo Academicus* gibi çok ciddi kavramsallaştırmalara ve metodolojik açılımlara imza atmış bir düşünürün “*yeni başlayanlar için...*” türünden, draje kitaplarla tüketilebileceğini tahayyül etmek öncelikle, bu tür büyük beyinlerin emeklerine saygısızlık olsa gerektir. Bu çalışmayı biraz daha anlaşılır kılmak için, Bourdieu’nun topografyasına giriş için bir şifre niteliğindeki bu çalışmayı, bu çalışmada ele alınan kimi kavramlar aracılığıyla kısaca tarif etmeye çalışalım.

Yöntem ve Düşünümsellik: Kitap, Wacquant’ın sunuş ve önsöz yazılarından sonra, gene Wacquant ve Bourdieu arasında yapılan bir mülakat ile başlıyor. Bourdieu burada sistemini, Wacquant’ın onun çalışmalarının merkezinde duruyor dediği, *Homo Academicus* üzerinden anlatmaya başlıyor. Aslında onun erken çalışmalarından birisi olan *Homo Academicus* üzerinden metodoloji anlatmak, Bourdieu metodolojisindeki iki temel yaklaşıma işaret ediyor. Birincisi düşünümsellik (self-reflexivity) ikincisi de özne-nesne, yapı-eylem, beden-zihin, kendinde-kendisi için gibi Descartes’çi ikiliklerin belirgin bir şekilde red edilmesi (Age, 29). “*Homo Academicus bilimsel nesneleştirme gerektirdiği çalışma ile, nesneleştirme öznesi üzerine –psikanalitik anlamda– bir çalışmayı birleştirmesinden ötürü özel bir kitaptır. Nesneleştirme öznesinin kendisinin de nesneleştirildiğin her an akılda tutmadan böyle bir nesne üzerinde çalışılmaz*” (Age, 49).

Bourdieu için, *Homo Academicus* ve onun diğer saha çalışmaları olan Cezayir’de akrabalık ilişkileri ve Güney Fransa’daki kendi köyünün evlilik pratikleri onun bir özne olarak kendisini sorguladığı, teori-data çelişkileriyle yüzleştiği ve bu yüzleşmeler sonucunda da metodolojik sistemini kurmaya çalıştığı yerlerdir (Age, 52). Bourdieu, yukarıda zikredilen saha çalışmalarını yürütürken düşünümsellik denilen yöntemini geliştirir. Onun bu yönteminde: teori, metodoloji, ampirik data, araştırmacının bilgi birikimi ve ideolojik arka planı gibi araştırma aygıtları (Witgenstein’den yola çıkarak, Bourdieu tüm bunlara alet çantası muamelesi yapar) arasında pragmatik bir ilişki vardır ve bunlar arasında öncelikler ve vazgeçilmezliklere dayalı bir hiyerarşiye yer yoktur (Age, 117).

Bourdieu’nün yöntemsel evreninin merkezinde, düşünümsellik durur. Bourdieu’nün düşünümsellik dediği şeye böylesine vurgu yapmasının sebebi, bilhassa entelektüel akademik bireyin, toplumsal ve bireysel olarak durduğu yeri, kendisi için sorgulamaktan imtina etmesidir. Bourdieu’nun, öncelikle *Homo Academicus*’ta karşı olduğu şey ya da onun düşünümsellikten beklentisi, *Homo Academicus* dediği (genelde iki yüzlü) insanın kendisine torpil geçmeyi bir kenara bırakmasına vesile olmasıdır:

Gerçekte, düşünümsellik, bireyliğin kutsal anlamını, kendilerini daima her türlü toplumsal belirlenimden azade sayan entelektüellerin kendileri hakkındaki karizmatik temsillerini sorgular... Düşünümsellik, bireysel olandaki toplumsal, mahremi altında gizlenen gayri şahsiyi, özelin en derinine gömülmüş evrenseli keşfettirerek bizi böylesi yanılısamalardan kurtaran şeydir (Age, 40).

Öte yandan, Bourdieu, bir tür kendilik farkındalığı demek olan düşünümsellik ile ilgili, olarak bizi bir başka metodolojik hataya karşı daha uyarır. Farkındalık, bunların farkındaymışçasına davranmak ve kendi reklamını yapmak değildir: “*Bazı sosyoloji çalışmalarını okurken beni üzen şey, toplumsal dünyayı nesneleştirmeyi meslek edinenlerin, kendi kendilerini nesneleştirme yeteneğini çok ender olarak göstermeleri ve görünürde bilimsel olan söylemlerinin nesneden*

çok, nesneyle ilişkilerini anlattığını bilmemeleridir” (Age, 53).

Doxa, Alan, *Habitus*: Bourdieau için toplum örneğın, Marks’ın bizzat kendisinin değil, ama Marks’a rağmen kimi Marksistlerin ele aldığı gibi basit bir alt yapı-üst yapı ilişkiseliliği değildir; tersine çok katmanlı bir yüzeydir ve bu katmanların dokulandırılmasında, kültür önemli bir yerde durur. Bourdieu için ise kültür, tüketim, lezzetler, sosyal ilişkiler üzerinden oluşturulan farklılıklar tarafından kurulur. Bu farklılıklar ise Bourdieou’nun *Doxa* olarak adlandırdığı oyun kuralları üzerinden öğrenilir ve uygulamaya tabii tutulur. Fakat oyunun kuralları resmi olarak kodifiye edilip, yazılı hale getirilmemiştir; bilakis zımnî teamüller halindedir ve bu muğlaklık toplumdaki eyleyicileri ve bu eyleyicilerin beslendikleri toplumsal katmanları daha da farklılaştırır, dolayısıyla oyunun aktörlerinin, oyunun kurallarını yorumlama biçimi ve bunun üzerinden geliştirdikleri stratejiye ihtiyaçları vardır. Bourdieu’nun *Habitus* dediği şey işte budur:

Başka bir deyişle Habitus; toplumsal eyleyicilerin, tam anlamıyla akılcı olmadan, yani davranışlarını sahip oldukları araçların verimliliğini azamiye çıkartacak şekilde düzenlemeden ya da daha basiti, hesap yapmadan, hedeflerini açıkça ortaya koymadan ve bunlara ulaşmak için sahip oldukları araçları açıkça birleştirmeden, kısacası planlar, tasarılar yapmadan, makul olduklarını, deli olmadıklarını, çılgınlıklar yapmadıklarını açıklamak için varsaymak gereken şeydir. Bu anlamda habitus bir eyleyici için kader değil, karşılaşılan yeni deneyimlerle sürekli gelişen/değişen bir yetkinlikler bütünüdür (Age, 121-125).

Bourdieu’nun *Alan* (field) dediği şey, *Habitus* ile *Doxa*’nın arasında durur. *Doxa* oyunun kuralı, *Habitus*’da bunun icra edilme stratejisi ise, *Alan* denilen bölge, habitus’u aşındırarak, kendi *habitus*’unu kurmak isteyen yeni toplumsal kesimlerin, mevcut oyunun mevcut kurallarıyla mevcut *habitus*’un mevcut yetkinlikleriyle çatışma alanıdır.

Bir alan aynı zamanda bir çatışma ve rekabet mekanıdır, bu bir savaş alanı analogisidir, bu savaşa katılanlar, bu alanda etkili olan özgül sermaye türü -sanatsal alanda kültürel yetke, bilimsel alanda bilimsel yetke, dinsel alanda papazların yetkesi vs.- üzerinde tekel kurma ve iktidar alanında farklı yetke biçimleri arasındaki “dönüşüm oranlarına” ve hiyerarşiye karar verme gücünü elde etme amacıyla birbirleriyle rekabet etmektedirler (Age, 26).

Bourdieu işte bu çatışmalı alanı temelde üç biçimde tarifler: özerkliğin kazanılması, yapının ortaya çıkması ve simgesel sermayenin oluşumudur. Ki bu merhaleleri yakın Türkiye tarihi üzerinden düşünürsek, 12 Eylül sonrası gelişen Türk-İslam sentezi, şimdiki gördüğümüz yapının özerk halidir. 1994 Refah Partisi zaferi yapının ortaya çıkışı, AKP iktidarı ve onun kamusal alanı ve hususiyet alanlarını kendi liberal muhafazakar saiklerine göre yeniden dizayn etmesi de onun simgesel sermayesinin oluşumunu imler...

Bourdieu ve Wacquant’ın oluşturdukları bu kitap elbette yalnızca, bizim ele aldığımız başlıklarla yetinmiyor. Bourdieu’nun sisteminin diğer parçaları olan, *simgesel şiddet*, *sosyal sermaye*, *medya* vb.. gibi konular yeri geldikçe yerli yerince ele alınıyor ve bu sayede Bourdieu’nun düşünce sistematığının çalışma biçimine ilişkin oldukça kullanışlı bir eskiz oluşturuluyor. Vakanüvis ve envanter geleneğinden gelen ülkemiz sosyal bilimleri için, Bourdieu’nun bu yapıtı, bilhassa onun sosyolojisi ile tanışmamış insanlar için, yeni bakış açıları ve insanın kendi (sini) düşünme biçimiyle yeni bir ilişkilene olasılığı vaad ediyor.